

urbanizace ap., a ukazují, že krize náboženství se odráží v obratu náboženství ke světu, stejně jako krize dnešní kapitalistické společnosti v obratu této společnosti k náboženství.

Autoři při analýze krizových jevů a modernizačních tendencí současného náboženství postupují důsledně z dialektikomaterialistických pozic, zkoumají nikoli modelové abstrakce, nýbrž konkrétní struktury buržoazního vědomí. Přesvědčivě dokládají ideové sepětí filozofického výkladu světského typu a teologické argumentace mezi buržoazní filozofií a moderním křesťanským učěním.

Jan Zouhar

Antonín Jašek: Biologické teorie a dialektika. Brno, UJEP 1983. 99 s.

Filozofické otázky biologické problematiky nabývají stále více na významu, což je způsobeno jednak samotným bouřlivým rozvojem biologie v posledních desetiletích, jednak nutností tento vývoj filozoficky reflektovat, filozoficky reagovat na nejvýznamnější biologické objevy, kriticky přehodnocovat dosavadní teorie a hypotézy.

Jaškova monografie je jedním z mála brněnských příspěvků jednajících o vztahu filozofie k přírodním vědám vůbec a k biologii zvláště. V úvodu se autor zamýšlí nad charakterem a postavením přírodních věd v našem století, nad jejich rolí ve vědeckotechnické revoluci; zdůrazňuje přitom, že sepětí přírodních věd a filozofie se neustále prohlubuje. Polemizovat lze ovšem s názorem, že „na nejpřednějším místě v současné přírodovědě dnes stojí bezesporu fyzika“ (s. 9). Fyzika patřila a bude patřit mezi nejzávažnější přírodní vědy; „o fyzikálních vědách lze dnes v plné míře říci, že se staly bezprostřední výrobní silou“ (s. 9). Skutečností však je, že se výrobní silou stává i biologie (a chemie) a reálné perspektivy biologie jsou v mnohem ohledu ještě větší než u fyziky; ne nadarmo se dnes často hovoří o „věku biologie“ a o „biologické revoluci“.

První část pojednává nejprve obecně o vztahu filozofie a přírodních věd. Vymezuji se zde rysy, kterými se tyto dvě sféry lidské aktivity liší (předmět poznání, vztah subjektu a objektu v poznání, tempo vývoje, vztah k ostatním formám společenského vědomí a ke společenské praxi). V této souvislosti autor připomíná, že „nelze tvrdit, že by byl problém vztahu filozofie a přírodních věd chápán v současné marxistické literatuře zcela jednoznačně. Ještě zcela nedávno se v některých pracích objevovaly recidivy naturfilozofického pojetí tohoto vztahu, projevující se zvláště ve snaze hodnotit pravdivost či nepravdivost přírodovědeckých teorií z jakéhosi aprioristického hlediska. Za kritérium pravdivosti či nepravdivosti přírodovědných teorií je považován soulad (nebo nesoulad) daných teorií s některými obecnými postuláty filozofie mnohdy dokonce značně zjednodušenými“ (s. 13). Za stěžejní partie první části lze považovat explikace dvou hlavních rolí filozofie vůči přírodním vědám — její světonázorová a metodologická funkce; ani zde se nepřehlíží složitý vývoj marxistické filozofie v této oblasti.

Druhou část knihy nazvanou „Filozofické základy biologických teorií“ uvádí na historickém podkladu založená konkretizace už dříve vyloženého pojmu „filozofický základ přírodovědné teorie“, který je podle Jaška „v současné marxistické filozofické literatuře chápán jako filozofické tvrzení (postulát), které se podstatnou měrou podílí na řešení úkolů její tvorby a zdůvodňování. Filozofický základ se projevuje jako světonázorový, gnoseologický a sociologický základ teorie. Vedle filozofického základu je každá přírodovědecká teorie založena na „vlastních základech“ (jejich výchozí věty — principy), na logických základech (zákony a pravidla logiky podle nichž se z vlastních základů vyvozují její odvozené věty) atd.“ (s. 10). Další konkretizace se týká otázek „filozofických základů názorů na úlohu metod exaktních věd v biologickém výzkumu“. Při etapizaci biologie věnuje autor zvláštní pozornost genetické teorii; vysvětluje ji jako výsledek syntézy tradiční biologie, jež je „od dob Lamarckových, ale zvláště Darwinových, postavena na principu evoluce“ (s. 33) s mendelismem (respektive jeho pojetím ve 20.—30. letech), tj. směrem, který sice od počátku nebyl evoluční, který však nebyl ani protievoluční (jak tvrdili v 40. až 50. letech zastánci „tvůrčího darwinismu“). Vytváření této syntézy nebylo bezrozporné a předcházela jí metodologická krize v genetice a evoluční teorii. Za zvláštní zmínku stojí Jaškova analýza jedné reminiscence neolamarckismu: Lysenkovy teorie (a praxe). Touto problematikou se autor zabýval již v 60. letech. „Lysenkova „mičurinská biologie“ byla fundamentálně zhodnocena sovětskými biology a filozofy. Tato etapa vývoje sovětské vědy byla dávno překonána a není třeba se k ní vracet z politických, ideologických či psychologických důvodů. Může však být ještě i dnes zdrojem poučení ve výzkumu metodologických a gnoseologických problémů přírodních věd. Mičurinská

biologie byla nesporně recidivou naturfilozofie, návratem k nedialektickému pojetí přírody a vědy o přírodě. Proto její analýza může přispět ke zdokonalení prostředků boje proti současným formám teleologismu, organicismu, neovitalismu a dalším nedialektickým a idealistickým tendencím v současné vědě“ (s. 36—37). Jaškova filozofická analýza kategorie „podstaty“ v Lysenkově a Prezentově pojetí je jednak cenným příspěvkem ke zhodnocení tehdejších mechanistických koncepcí vztahu filozofie a biologie, jednak vyúsťuje v závěr o nutnosti rozvoje genetického a strukturálně systémového přístupu k problematice živé hmoty (s. 41—43, 82—83, 90—91). Větší díl druhé části knihy je věnován „vývoji filozofických základů teorie vztahu organismu s prostředím“. Je rozvržen do kapitol Od Aristotela k Darwinovi, Neolamarckismus a Marxistická dialektika jako filozofický základ současné teorie vztahů organismů s prostředím. Neolamarckistické pojetí dědičnosti získaných znaků našlo svého zastánce i v osobě známého brněnského genetika a společenského činitele J. Kříženeckého. Autor proto v kapitole o neolamarckismu podrobně a zaslíbeně zkoumá často dosti spletitý názorový vývoj J. Kříženeckého a dává do souvislosti různé stránky jeho tvůrčí vědecké práce (vztah k mendelismu a evolucionismu — darwinismu, vztah k organismu a prostředí, sociologické a společenské názory a konečně i eugenické snahy).

V závěru shrnujícím hlavní myšlenky knihy je opět akcentován význam dialektické metodologie pro přírodní vědy: „Dialektika jako obecná metodologie vědeckého poznání nachází své plné uplatnění teprve v moderní vědě, která na základě nejzákladnějších struktur zkoumaných objektů dospívá postupně k jejich systémovému a strukturnímu vysvětlení.“ (s. 90).

Vydání Jaškovy knihy je pozitivním edičním činem, který si zaslouží pozornost jak filozofů tak i biologů. Lze jen litovat, že vyšla v malém nákladu (500 výtisků) a že je v ní velké množství tiskových chyb.

Luboš Bělka

Emil Hadač, Bedřich Moldan, Jaroslav Stoklasa: Ohrožená příroda. Praha, Horizont 1983, 269 s.

Životní prostředí se v poslední době stává stále častěji námětem mnoha diskusí, ať už dílčích, nebo komplexně postihujících danou problematiku. Nesporným přínosem k dnes již dost bohaté ekologické literatuře je i recenzovaná kniha našich antropoekologů — botanika E. Hadače, geochemika B. Moldana a ekonomka J. Stoklasa.

Nejedná se sice o knihu rozsáhlou, nicméně se autorům podařilo dosáhnout vytčeného cíle — pojednat o vzájemném (kvantitativně i kvalitativně mnohdy zdánlivě jednostranném) působení technosféry a biosféry, realizovaném prostřednictvím lidské exploatace přírody, a to v historii a především v současnosti.

V prvních kapitolách si autoři budují pevnou základnu definováním ústředních ekologických pojmů, jakými jsou technosféra, biosféra, geobiocenóza, antropocenóza, noosféra a další; naplňují je potom výsledky nejnovějších světových výzkumů, protože jsou si dobře vědomi, že problematiku přírody a prostřednictvím ní de facto i člověka jako živočicha je nutno řešit komplexně, se stálým zřetelem na zahraniční zkušenosti. Zároveň upozorňují na další problémy spojené s prudkým rozvojem technosféry — na prvořadou otázku zachování míry, bez něhož bychom si další život stěží dokázali představit, a na otázku zajištění výživy obyvatelstva celého světa.

Autoři se nespokojí s charakteristikou stavu dnešní biosféry (jak je to obvyklé u starší ekologické literatury, popisné a pouze varující), ale zařazují se mezi ekology „druhé generace“, kteří navazují na základní výzkum a snaží se nalézt optimální řešení. Takové přináší v závěrečných kapitolách Jaroslav Stoklasa, který se jako ekonom zabývá ekologizací technologií, jež ve většině případů shledává nedostačujícími; podle jeho soudu mnohdy připomínají kapitalistickou honbu za ziskem, provázenou konzumní morálkou, kladoucí důraz na materiální uspokojování životních potřeb lidí jako symbolu rostoucí životní úrovně v konzumním slova smyslu, a to za cenu jakýchkoliv obětí na přírodě a tím konec konců i na člověku samém.

Přes dílčí poznatky se dostávají až k řešení nejobecnějšímu. Dokazují, že právě socialistické společenství, jehož vývoj je řízen centrálním plánem, existuje *možnost* komplexního řešení, které tuto společnost zvýhodňuje při řešení katastrofálních ekologických trendů. Nic však neodsouvají do blízké či vzdálené budoucnosti, ale naopak důrazně vyzývají k rychlým opatřením, která vidí v zásadní změně všech složek ekonomického reprodukčního procesu směrem k intenzifikaci, k racionalizaci využívání přírodních zdrojů surovin a energie a ke snížení produkce odpadů všeho druhu a k jejich maximálnímu využívání, tedy současně k ekologizaci. To ovšem předpokládá